

DOI: <https://doi.org/10.26565/2227-6505-2023-37-05>

УДК 007 : 304 : 070 (477) (09)

В. М. ВЛАСЕНКО, канд. істор. наук, доц.,

доцент кафедри історії

e-mail: v_m_vlas@ukr.net, ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-2220-2239>SCOPUS: <https://www.scopus.com/authid/detail.uri?authorId=56330263000>*Сумський державний університет,*

вул. Римського-Корсакова, 2, м. Суми, 40007, Україна

**МИХАЙЛО МУХИН І ЖУРНАЛ «НОВА УКРАЇНА»:
ПСЕВДОНІМИ І КРИПТОНІМИ**

Мета. Ввести до наукового обігу псевдоніми і криптоніми відомого українського журналіста і літературознавця, емігранта Михайла Мухина, якими він користувався при публікації своїх матеріалів на сторінках празького журналу «Нова Україна» (1922-1928).

Методологія дослідження ґрунтується на наукових принципах історизму, об'єктивності та системності. Спираючись на загальнонаукові (аналіз, синтез, індукція, дедукція, порівняння), спеціально-історичні (історико-порівняльний, історико-типологічний, біографічний) та джерелознавчі (археографічна й архівна евристики та критика джерел) методи, вдалося виявити, проаналізувати й ввести до наукового обігу лист М. Мухина, який допоміг визначити два його псевдоніми та криптоніми.

Наукова новизна. Введення до наукового обігу листа Михайла Мухина до співредактора журналу «Нова Україна» Микити Шаповала дало можливість з'ясувати псевдоніми та криптоніми М. Мухина і відповідно визначити його авторство численних матеріалів, опублікованих на сторінках журналу «Нова Україна».

Актуальність впливає із мети та завдань автора щодо визначення творчого доробку журналіста і літературного критика Михайла Мухина на сторінках журналу «Нова Україна», співредакторами якого були Микита Шаповал та Володимир Винниченко.

Висновки. Вивчення й оприлюднення листа М. Мухина до М. Шаповала від 29 березня 1926 р. дало можливість з'ясувати широку і різнобарвну палітру творчого доробку М. Мухина на сторінках празького журналу «Нова Україна». Крім публікацій, підписаних власним прізвищем, у часописі опубліковано багато його статей, оглядів, рецензій і повідомлень за підписом «Киянин», «К.», «К-н» або без підпису.

Ключові слова: журнал «Нова Україна», Киянин, криптонім, Мухин, псевдонім, українська еміграція, Шаповал.

Як цитувати: Власенко В. М. Михайло Мухин і журнал «Нова Україна»: псевдоніми і криптоніми. *Вісник Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна*. Серія: Історія України. Українознавство: історичні та філософські науки. 2023. Вип. 36. С. 45-51. DOI: <https://doi.org/10.26565/2227-6505-2023-37-05>

In cites: Vlasenko V. M. (2023). Mykhailo Mukhyn and the journal "Nova Ukraina": pseudonyms and cryptonyms. *V. N. Karazin Kharkiv National University Bulletin «History of Ukraine. Ukrainian Studies: Historical and Philosophical Sciences»*, Issue 36, (P.45-51), DOI: <https://doi.org/10.26565/2227-6505-2023-37-05> (in Ukrainian).

Михайло Мухин – журналіст, публіцист, літературний критик, учасник Української революції 1917-1921 рр., політичний емігрант, який залишив велику творчу спадщину. Його роботи під власним ім'ям, численними псевдонімами і криптонімами публікувалися на

сторінках таких видань, як «Вежі», «Визвольний шлях», «Вольное казачество – Вільне козацтво», «Збірник Українського наукового інституту в Америці», «Книголюб», «Літературно-науковий вісник» (з 1933 р. – «Вісник»), «Наша громада», «Нова Україна», «Пробоем», «Самостійна думка», «Стерні», «Студентський вісник», «Суспільство – La Société», «Український студент» та інші. Він був членом Союзу українських журналістів і письменників на чужині (Прага) й Українського товариства прихильників книги в Празі, співзасновником і співредактором часопису «L'orient Libre» (орган Союзу студентів-емігрантів Східної Європи) та Центрального союзу українського студентства (референт відділу міжнародних зносин).

Науковці відзначали вагому роль М. Мухина у «розвитку української поезії між двома світовими війнами на Західних Землях і на чужині» [7, с. 54]. Відомий літературознавець Микола Неврлий вважав його світоглядно і тематично приналежним до празької поетичної школи та «надійним порадником і навіть організатором закарпатської літературної молоді» [6, с. 305, 610].

Свого часу М. Мухин був відомою людиною в середовищі української еміграції в міжвоєнній Чехословаччині та післявоєнній Німеччині. Але в сучасній Україні його ім'я залишається маловідомим не тільки широкому загалу, але і фахівцям у галузі публіцистики та літературної критики. Вкрай стисло інформацію про нього містять гасла в Енциклопедії українознавства [5, с. 1669], Wikipedia, Енциклопедії Сучасної України [4, с. 206-207], довіднику «Українська журналістика в іменах» [8, с. 276-277]. Короткі відомості про його біографію та літературну діяльність подано у роботах В. Власенка, зокрема щодо участі в Українській революції 1917-1921 рр. [2, с. 25-28], М. Ільницького [3, с. 57-69], М. Неврлого [6, с. 610-617], спогадах М. Антоновича, опублікованих у газеті «Українське слово» (Париж, 1969, 4 січня), та некрологах у газеті «Свобода» [9, с. 1] та журналі «Визвольний шлях» [1, с. 1052-1054]. У деяких з них зазначено, що журналіст мав близько 20 псевдонімів, частина з яких зазначена у гаслах про нього у довідкових виданнях, а саме: К. Гридень, Читач, Подорожній, Рецензент [4, с. 206]. Мета автора – ввести до наукового обігу лист М. Мухина до співредактора празького журналу «Нова Україна» Микити Шаповала, за допомогою якого можна визначити два його псевдоніми та криптоніми. Зауважимо, що псевдоніми і криптоніми у статті подані курсивом. Перед тим наведемо окремі епізоди із життя журналіста напередодні його виходу на еміграцію.

Як випливає з автобіографії Михайла Мухина, він народився 18 вересня 1894 р. в Києві (зустрічаються й інші дати – 9 вересня 1894 р. або 1896 р.), у 1914 р. закінчив тамтешню гімназію В. Науменка. До 1916 р. навчався в Університеті св. Володимира, де студював романську філологію. Того ж року був призваний до армії. До березня 1918 р. навчався в Окремих гардемаринських класах, доки її не ліквідували більшовики. У 1918-1920 рр. працював у приватній книгозбірні Попова в Києві, викладав українську мову у Кам'янці-Подільському, був помічником завідуючого відділом поширення літератури при Головному інформбюро Армії УНР, перекладачем при Кам'янець-Подільській губернській земській управі, референтом французької преси, начальником закордонного відділу Міністерства преси та пропаганди (раніше – Управління преси та інформації) УНР, старшим редактором Українського телеграфного агентства (УТА). Одночасно був референтом з іноземної преси, іноді – випусковим редактором у таких часописах, як «Українська ставка» («Ставка»), «Громада», «Трудова Громада», «Наш шлях» та «Хвиля». Він же переклав з французької мови роман Вольтера «Білий бик», оповідання А. Барбюса «Омана» («Видиво»), а також твори Мірбо, Вільє де Ліль-Адана, Шарля Ван Лерберга (разом зі своїм товаришем по навчанню у гімназії Максимом Рильським), з англійської – «Інфанту» («День народження Інфанти») Оскара Вальда [12, ф. 9, оп. 2ос, спр. 124, арк. 1зв].

З вересня 1920 р. М. Мухин працював у Міністерстві народного господарства УНР, у складі якого у листопаді того ж року вийшов на територію Польщі, де жив у Тарнові та Ченстохові, збирався вступити до Варшавського університету. Але у зв'язку із започаткуванням в Чехословаччині так званої «Руської акції», згідно з якою були відкриті у

1921 р. Український вільний університет в Празі та 1922 р. Українська господарська академія в Подєбрадах, ймовірно, 1922 р. М. Мухин переїхав до цієї країни. З боку української еміграції важливу роль у відкритті українських вищих шкіл відіграв Український громадський комітет в Празі, членами управи якого були Микита Шаповал, Никифор Григорієв та Микола Галаган – члени редколегії журналу «Нова Україна».

Журнал «Нова Україна» виходив у 1922-1928 рр. в Празі. Кожного року на його сторінках публікувалися численні статті, огляди, матеріали, замітки М. Мухина. 14 з них були підписані власним ім'ям у двох варіантах – М. Мухин або М. Мухін. Але знайдений нещодавно у Центральному державному архіві вищих органів влади та управління України лист Михайла Мухина до співредактора журналу «Нова Україна» Микити Шаповала від 29 березня 1926 р. розкриває нові складові творчої спадщини М. Мухина. Подаємо нижче текст цього листа зі збереженням всіх його філологічних особливостей [12, ф. 3563, оп. 1, спр. 185, арк. 26-26зв].

Вельмишановний Микито Юхимовичу!

Прошу Вас дуже перевести через редколегію застосовання до мене старої норми – \acute{x} е'у по 100 к[орон]. ч[еських]. від книжки «Н[ова].У[країна].» за працю по складанню оглядів та «З газет та журналів» (що як окремий відділ тепер не існує, але фактично є) («Скоропадський в споминах сучасників», «Ucrainica», «Українці на Чорноморському флоті», «Матеріали по історії війни та революції на Україні» і т. п.). Без застосовання цих цілком справедливих і дуже скромних норм нагороди я не можу звести кінці з кінцями. З чотири торішні (I, II-III, IV-VI, VII-VIII) книжки «Н.У.» та цьогорішню (I-II) це в сумі складає 500 к. щ., що для мене дасть вихід з тяжкого одягового стану.

З пошаною М. Мухин.

З листа випливає, що перу М. Мухина належала низка рубрик і статей, які, як виявилось, підписані псевдонімами і криптонімами або подані без підпису. Порівнюючи наведену в листі інформацію з матеріалами відповідних чисел журналу, можна здійснити їх атрибуцію. Отже, в листі йдеться про доробок журналіста у восьми числах журналу за 1925 р. та двох числах за 1926 р., більшість з яких є подвійними. Усі вони є оглядами преси або рецензіями на книги чи періодичні видання та розміщені у різних рубриках.

По-перше, у зазначених у листі числах журналу є матеріали М. Мухина за його **власним підписом** (іменем). Це – «Матеріали по історії війни та революції на Україні» [10, ч. 7-8, с. 139-140] – огляд статей про революцію в Україні та на Кубані, опублікованих на сторінках московського журналу «Пролетарская революция». У рубриці «Бібліографія» подано рецензії на поетичні збірки Євгена Маланюка «Стилет і стилос» [10, ч. 2-3, с. 172-173], Максима Рильського «Крізь бурю і сніг» [10, ч. 7-8, с. 145-147] та збірку спогадів і нарисів Зураба Авалова (Авалішвілі) «Независимость Грузии в международной политике 1918-21 г.г.» [10, ч. 7-8, с. 149]. У рубриці «Ucrainica» опубліковані його огляди зарубіжної (американської, англійської, бельгійської, болгарської, німецької, російської емігрантської, французької та чеської) преси про Україну й українців [10, ч. 1, с. 110-113; ч. 2-3, с. 162-163].

По-друге, зазначений у листі матеріал про колишнього гетьмана Павла Скоропадського крізь призму спогадів про нього учасників тогочасних подій подано **без підпису** [10, ч. 1, с. 101-104].

По-третє, згадка у листі про українців на Чорноморському флоті відноситься до підрубрики «Українізація» рубрики «Відгуки життя». Це єдина за весь час існування журналу стаття про флот під назвою «Наш чорноморський флот», підписана псевдонімом **Найтовн**. І хоча назви статті у листі та журналі дещо відрізняються, але йдеться саме про неї, оскільки інших статей на цю тему немає й її публікація збігається в часі з числами, про які автор згадує у листі. У статті йдеться про матеріали на сторінках львівських часописів «Діло» і «Новий час» та радянського журналу «Красный флот» про питому вагу українців у складі Чорноморського флоту та їх роль у його розбудові [10, ч. 2-3, с. 150-152]. Отже, псевдонім *Найтовн* належить М. Мухину.

По-четверте, у листі зазначається, що М. Мухиним підготовлено огляди зарубіжної, російської емігрантської та радянської преси у рубриках «Ucrainica» та «З газет і журналів». З другої рубрики, яка фактично зникла, утворилося дві нові – «Бібліографія» та «Відгуки життя». В усіх чотирьох рубриках поряд з матеріалами з підписом М. Мухин опубліковані і праці під псевдонімом *Киянин*, які за стилем подачі інформації, місцем розташування у рубриці (одразу перед або після матеріалів, підписаних власним ім'ям М. Мухина), об'єктом огляду (зарубіжна, емігрантська та радянська преса) чи рецензії на книги (поезія, проза, мемуари), частину з авторів яких М. Мухин знав особисто, близькі до матеріалів М. Мухина. Враховуючи місце народження М. Мухина (Київ) та його освіту (романська філологія), досвід роботи референтом преси іноземною мовою в різних державних установах і редакціях газет під час революції та відсутністю серед членів редколегії журналу і дописувачів спеціалістів з іноземної мови за фахом (освітою), можна припустити, що матеріали, підписані псевдонімом *Киянин*, належали М. Мухину. Так, у рубриці «Відгуки життя» за підписом *Киянин* опублікована стаття «З проти-українського фронту» [10, ч. 1, с. 105-107], розміщена одразу після згаданого вище матеріалу М. Мухина про П. Скоропадського, в якій аналізуються спогади Є. Бражньова «Зелений шум» у літературному журналі «Красная новь». У них йдеться про перебування автора спогадів улітку 1919 р. в Україні (район Переяслава й Умані) та переслідування ним загону отамана Зеленого. У наступному числі у цій рубриці за підписом *Киянин* вміщено матеріал «У советському Марокко» [10, ч. 2-3, с. 154-155] – аналіз оповідання Лавреньова «Зоряний цвіт», опублікованого на сторінках ленінградського журналу «Звезда», в якому розповідається про мобілізованих до червоної армії українців, які брали участь у реалізації «східної політики» Комінтерну та компартії.

У рубриці «Бібліографія» опубліковано дві рецензії за підписом *Киянин*. Перша – на збірку власних віршів і перекладів римських поетів Миколи Зерова «Камена» [10, ч. 1, с. 124], друга – на збірку віршів Павла Филиповича «Простір» [11, ч. 1-2, с. 176-177].

Зауважимо, що рубрика «Ucrainica» у 1924 р. [ч. 1-3, с. 237] та 1926 р. [ч. 3-4, с. 137] цілком підготовлена *Киянином*, а в 1927 р. – М. Мухиним [ч. 1-2, с. 115-117]. Йдеться про числа поза хронологічними межами зазначених у листі номерів журналу.

Великою за обсягом подачі інформації та частотою публікації на сторінках журналу була авторська (*Киянин*) рубрика «На Україні». Всього за весь час існування журналу вона зустрічалася у числах за 1923-1926 рр., зокрема у чотирьох, про які йдеться у листі до М. Шаповала. Це огляди більшовицької преси (українські «Вісти», «Життя і Революція», «Комуніст», «Радянська освіта», «Украинский экономист», «Хозяйство Украины» і російські «Правда», «Известия», «Экономическая жизнь», «Власть Советов», «Красная новь») про недорід, хлібний податок, експорт хліба, голод, колонізацію, занепад сільського господарства, сільський актив, червону армію, населення України, вирішення «українського питання» [10, ч. 1, с. 82-93], врожай і неврожай та метушню радянських спекулянтів, голод, зростання політичної активності села, проблеми з політикою українізації та роботою комнезамів [10, ч. 2-3, с. 117-125], передчасні жнива на Чернігівщині, ціни на хліб, безпритульних дітей, українців поза межами УСРР [10, ч. 4-6, с. 121-125], національний склад пролетаріату в республіці, русифікаторство під прапором боротьби з неписьменністю, українців за межами УСРР та «національну політику» більшовиків [11, ч. 1-2, с. 122-131]. У примітках до цих статей автор вказує, що це примітки його – *Киянина* або *К.* [11, ч. 1-2, с. 125, 128]. Тобто псевдонім *Киянин* і криптонім *К.* належать одному автору.

По-п'яте, аналогічні за стилем подачі інформації, місцем розташування у рубриці та об'єктом огляду чи рецензії до матеріалів за підписом *Киянин* і М. Мухин, є публікації, підписані криптонімами *К.* або *К-н.* У рубриці «Бібліографія» за криптонімом *К.* – рецензії на книги Д. Ерде (Эрдэ) «Годы бури и натиска», Гео Шкурупія «Барабан», Михайла Йогансена «Доробок», Володимира Сосюри «Залізниця» та журнал «Летопись революции» [10, ч. 1, с. 120-124], збірку оповідань Миколи Хвильового «Осінь» [10, ч. 2-3, с. 171-172], першу книгу «Сборник трудов военно-научного общества при военной академии» [10, ч. 2-3, с. 176], криптонімом *К-н* – рецензія на книгу «Letters from Russian prisons» [11, ч. 1-2, с. 176].

У підрубриці «З російської преси» рубрики «Відгуки життя» за криптонімом *К.* вміщено три матеріали: «Вмер Ленін, але живе Росія» щодо статті «После Ленина» Лежньова – редактора ленинградського позапартійного журналу «Россия»; «Націоналізм советської російської літератури» щодо книги за редакцією В. Лідіна «Антология современной русской прозы»; спогади та роздуми В. Шульгіна про причини провалу Денікіна в Україні, викладені на сторінках белградського «Нового времени» [10, ч. 1, с. 107-108].

Зауважимо, що на сторінках журналу «Нова Україна», крім зазначених вище матеріалів, про які йдеться у листі, під власним ім'ям М. Мухина або М. Мухіна опубліковано ще 7 публікацій, псевдонімом *Киянин* – 7, криптонімом *К.* – 7, а також переклад з французької мови уривку з книги колишнього старшини французької військової місії у Польщі Оліве д'Ечегойєна (*Olivier d'Etchegoyen*) «Pologne, Pologne...» (Paris, 1925) під назвою «Його Ексцеленція Юзеф Пілсудський» (авторство перекладу М. Мухина зазначено лише у змісті журналу, а не безпосередньо під матеріалом).

Отже, наведені вище дані свідчать про активну журналістську діяльність Михайла Мухина у журналі «Нова Україна» та його листування із співредактором журналу Микитой Шаповалом, з якого випливає, що він вів окремі рубрики, публікував свої матеріали за своїм власними прізвищем, псевдонімами, криптонімами та без підпису. Деякі псевдоніми зустрічаються і в публікаціях у журналах післявоєнного періоду, які за тематикою та спрямуванням належать до сфери інтересів М. Мухина. Перспективними, на думку автора, є дослідження щодо журналістської та літературної творчості М. Мухина на сторінках «Літературно-наукового вісника».

Конфлікт інтересів

Автор заявляє, що конфлікту інтересів щодо публікації цього рукопису немає. Крім того, автор повністю дотримується етичних норм, включаючи плагіат, фальсифікацію даних та подвійну публікацію.

Список використаних джерел та літератури

1. Відійшли у вічність. Михайло Мухин. *Визвольний шлях*. 1974. Ч. 9-10. С. 1052-1054.
2. Власенко В. М. Журналіст і ходяча енциклопедія в одній особі (Михайло Мухин). *Матеріали V Міжнар. наук. конф. «Міжнародні відносини і безпека в багатоплярному світі: контури нового світоустрою для України та світу»* (30 червня 2023 року). Суми: СумДПУ ім. А. С. Макаренка, 2023. С. 25-28.
3. Ільницький М. «Мав у собі щось сковородинського...» (Михайло Мухин). *Слово і час*. 2015. № 8. С. 57-69.
4. Ільницький М. М. Мухин Михайло Миколайович. *Енциклопедія Сучасної України* [Електронний ресурс] / Редкол.: І. М. Дзюба, А. І. Жуковський, М. Г. Железняк [та ін.] ; НАН України, НТШ. Київ : Ін-т енцикл. Досліджень НАН України, 2020. Т. 22. С. 206-207.
5. Мухин Михайло. *Енциклопедія Українознавства. Словникова частина*. Перевидання в Україні / НТШ у Львові. Львів, 1996. Т. 5. С. 1669.
6. Неврлий Микола. *Минуле й сучасне. Збірник слов'янознавчих праць* / Передм. І. Дзюби. Київ: Смолоскип, 2009. 956 с.
7. Олена Теліга. *Збірник / Редакція і примітки О. Ждановича; Укр. Золотий Хрест в ЗСА. Детройт; Нью-Йорк; Париж, 1977. 473 с.*
8. Передирій В. Мухин Михайло. *Українська журналістика в іменах: Матеріали до енциклопедичного словника* / За ред. М. М. Романюка. Вип. 11. Львів, 2004. С. 276-277.
9. Помер літературознавець Михайло Мухин. *Свобода*. Джерсі-Сіті; Нью-Йорк, 1974. № 171 (24 вересня). С. 1.
10. *Нова Україна*. Прага, 1925.
11. *Нова Україна*. Прага, 1926.
12. Центральний державний архів вищих органів влади та управління України.

V. M. VLASENKO, PhD (History),

Associate Professor of the Department of History

e-mail: v_m_vlas@ukr.net, ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-2220-2239>

SCOPUS: <https://www.scopus.com/authid/detail.uri?authorId=56330263000>

Sumy State University,

2, Rymskogo-Korsakova st., Sumy, 40007, Ukraine

MYKHAILO MUKHYN AND THE JOURNAL "NOVA UKRAINA": PSEUDONYMS AND CRYPTONYMS

Purpose. This study aims to integrate the pseudonyms and codenames used by the renowned Ukrainian journalist and literary critic, Mykhailo Mukhyn, into scholarly discourse. These aliases were employed by Mukhyn during the publication of his materials in the pages of the Prague-based journal "Nova Ukraina" (1922-1928).

Methodology. The research methodology is grounded in the scientific principles of historicism, objectivity, and systematic analysis. Employing general scientific methods such as analysis, synthesis, induction, deduction, and comparison, as well as specialized historical methods like historical-comparative, historical-typological, and biographical approaches, alongside source-critical methods including archeographic and archival heuristics and source criticism, the study successfully identified, analyzed, and introduced into scholarly circulation a letter from Mykhailo Mukhyn. This letter played a crucial role in determining his pseudonyms and codenames.

Scientific novelty. The introduction of Mykhailo Mukhyn's letter to the co-editor of the journal "Nova Ukraina," Mykyta Shapoval, facilitated the clarification of Mukhyn's pseudonyms and codenames, consequently attributing authorship to numerous materials published in the journal.

The relevance. The significance arises from the author's goal of defining the creative legacy of journalist and literary critic Mykhailo Mukhyn within the pages of the journal "Nova Ukraina," co-edited by Mykyta Shapoval and Volodymyr Vynnychenko.

Conclusions. The examination and publication of Mykhailo Mukhyn's letter to Mykyta Shapoval dated March 29, 1926, provided insight into the broad and diverse spectrum of Mukhyn's creative contributions to the Prague-based journal "Nova Ukraina". In addition to Mukhyn's publications signed with his own name, the periodical featured numerous articles, reviews, critiques, and announcements under pseudonyms such as "Kyianyn", "K.", "K-n" or without a signature.

Keywords: journal "Nova Ukraina," Kyianyn, codename, Mukhyn, pseudonym, Ukrainian emigration, Shapoval.

References

1. Gone into eternity. Mykhailo Mukhyn (1974). *Liberation path*, 9-10, 1052-1054 [in Ukrainian].
2. Vlasenko, V. M. (2023). Journalist and walking encyclopedia in one person (Mykhailo Mukhyn). *Materials V International. of science conf. "International relations and security in a multipolar world: contours of a new world order for Ukraine and the world" (June 30, 2023)*. Sumy, 25-28 [in Ukrainian].
3. Ilytskyi, M. (2015). "I had something of the Pandoin style in me..." (Mykhailo Mukhyn). *Word and time*, 8, 57-69 [in Ukrainian].
4. Ilytskyi M. M. (2020). Mukhyn Mykhailo Mykolayovych. *Encyclopedia of Modern Ukraine* [Electronic resource] / Edited by: I. M. Dzyuba, A. I. Zhukovsky, M. G. Zheleznyak [and others]; National Academy of Sciences of Ukraine, National Academy of Sciences. Kyiv: Institute of Encyclopedia. Of research of the National Academy of Sciences of Ukraine, 22, 206-207 [in Ukrainian].
5. Mykhailo Mukhyn (1996). *Encyclopedia of Ukrainian Studies. Dictionary part*. Reprint in Ukraine / NTSh in Lviv. Lviv, 5, 1669 [in Ukrainian].

6. Nervly Mykola (2009). *Past and present. Collection of works on Slavic studies* / Prev. I. Beaks. Kyiv: Smoloskip, 956 p. [in Ukrainian].
 7. Olena Teliga (1977). *Collection* / Editing and notes by O. Zhdanovych; Ukraine Golden Cross in the USSR. Detroit; New York; Paris, 473 p. [in Ukrainian].
 8. Perediryi, V. (2004). Mykhailo Mukhyn. *Ukrainian journalism in names: Materials for an encyclopedic dictionary* / Ed. M. M. Romaniuk. Lviv, 11, 276-277 [in Ukrainian].
 9. Literary critic Mykhailo Mukhyn died (1974). *Freedom*. Jersey City; New York, 171 (September 24), 1 [in Ukrainian].
 10. Nova Ukraina. Prague, 1925 [in Ukrainian].
 11. Nova Ukraina. Prague, 1926 [in Ukrainian].
 12. Central State Archives of Supreme Bodies of Power and Government of Ukraine.
- .